

Nevena Vučković Šahović

Eksploatacija dece
s posebnim osvrtom na
Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece,
dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji

Izdavač
CENTAR ZA PRAVA DETETA
Beograd, Dositejeva 4
<http://www.cpd.org.yu>
cpd@eunet.yu

Za izdavača
Ljubomir Pejaković, direktor

Urednik svih izdanja
Vesna Dejanović

Lektura / Korektura
Jasna Alibegović

Dizajn i priprema
Omnibus, Beograd

Štampa
Dedraplast, Beograd

Tiraž
4200

ISBN 86-83109-34-8

Štampanje ove publikacije omogućio je *Save the Children UK, Program za Srbiju.*

Kratak vodič

Eksploatacija dece

s posebnim osvrtom na
**Fakultativni protokol uz Konvenciju
o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj
prostituciji i dečjoj pornografiji**

Nevena Vučković Šahović

Centar za prava deteta
Beograd, 2006.

DEFINICIJE

Eksploatacija u najužem smislu uključuje eksploataciju, prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili pružanje usluga, ropstvo ili prakse slučajne ropstvu, potčinjavanje ili uklanjanje organa.

Protokol UN za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom, kao dopuna Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000) ("Palermo protokol")

Trgovina ljudima znači vrbovanje, transport, prebacivanje, skrivanje ili prihvatanje osoba uz pretnju ili upotrebom sile ili drugim oblicima prinude, otmice, obmane, prevare ili zloupotrebom moći ili nečijeg teškog položaja ili davanjem ili primanjem isplate ili neke druge koristi radi pridobijanja saglasnosti nekog lica koje ima kontrolu nad drugim licem u svrhu eksploatacije.

Protokol UN za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i decom, kao dopuna Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (2000) ("Palermo protokol")

Prodaja dece znači bilo koju radnju ili transakciju kojim bilo koje lice ili grupa lica prebacuje neko dete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu.

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji (2000)

Dečja prostitucija znači korišćenje deteta u seksualnim aktivnostima za novčanu ili bilo koju drugu naknadu.

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji (2000)

Dečja pornografija znači bilo kakvo predstavljanje, bilo kojim sredstvom, nekog deteta uključenog u stvarne ili simulirane eksplicitne seksualne aktivnosti ili bilo kakav prikaz delova tela nekog deteta koji mogu da izazovu seksualno uzbuđenje.

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji (2000)

OSNOVNE NAPOMENE

Eksploatacija dece je najrasprostranjenija kao:

- » *Seksualna* eksploatacija
- » Dečji *rad*
- » Upotreba *narkotika* i psihotropnih supstanci
- » Regrutacija dece radi učešća u *oružanim sukobima*
- » Korišćenje za vršenje *krivičnih dela*
- » Zloupotreba kod *usvajanja*
- » Zloupotreba u medicinske ili naučne svrhe - *medicinski eksperimenti i korišćenje organa*
- » "Socijalna" eksploatacija - talentovana deca, zloupotreba od strane medija

Ono što je **zajedničko svim oblicima** u kojima se pojavljuje eksploatacija dece je:

- » *visok nivo nasilja i*
- » *ekonomska komponenta (direktno ili indirektno)*

Najdrastičnija eksploatacija dece, bez obzira o kom obliku se radi, dešava se putem **trgovine (trafficking)**. Termin "trgovina" uveden je da obuhvati sve radnje koje omogućavaju eksploataciju, uključujući: namamljivanje, prevoz, prebacivanje, skrivanje ili prihvatanje dece. Trgovina može biti prekogranična ili unutar jedne države.

Nije svaka eksploatacija deteta vezana za trgovinu, iako uvek, direktno ili indirektno, ima ekonomsku komponentu. Na primer, prinudavanje deteta na težak rad u hraniteljskoj porodici nema elemente trgovine a ipak je eksploatacija.

Svako dete ima pravo na zaštitu od svake vrste eksploatacije. Države su sada vrlo odlučne u nameri da u okviru svojih jurisdikcija i u saradnji sa drugim državama, preduzimaju pravne i druge mere da spreče eksploataciju dece, da kazne učinioce i omoguće rehabilitaciju i reintegraciju svakog deteta žrtve. Da bi to postigle, države su, pre svega, usvojile međunarodne dokumente, od kojih je najznačajniji **Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji** (u daljem tekstu: **Protokol**).

Za proces eliminacije eksploatacije i zloupotrebe dece, pored međunarodnih aktivnosti, bitno je **da svaka država usvoji mere na nacionalnom planu.**

Država mora da preduzme sve mere **da spreči pravnu i društvenu stigmatizaciju deteta** koje je žrtva eksploatacije.

Vodič ima cilj da stručnjake, odrasle i decu na jednostavan način upozna s eksploatacijom dece i Protokolom, koji sadrži minimum mera koje je svaka država obavezna da sprovodi radi zaštite dece od, pre svega seksualne, ali i svake druge eksploatacije.

SADRŽAJ

1. Korpus ljudskih prava predstavlja osnovni okvir za zaštitu ljudi od eksploatacije bilo koje vrste.	10
2. Deca kao posebno osetljiva grupa ljudi uživaju zaštitu u okviru sistema ljudskih prava, ali i posebnog sistema koji se zove prava deteta. Prava deteta su posebno definisana.	13
3. Najvažniji međunarodni ugovor je Konvencija o pravima deteta . Konvencija predstavlja osnov za svaku državu ugovornicu za usvajanje zakonodavstva i ostalih mera za ostvarivanje prava deteta.	15
4. Svako dete ima, između ostalog, pravo na zaštitu od svih oblika eksploatacije . Najdrastičniji oblici eksploatacije su seksualna i eksploatacija dečjeg rada.	18
a) Da bi se prava deteta ostvarila, uključujući i pravo na zaštitu od svih oblika eksploatacije, od velikog značaja su relevantni međunarodni ugovori koji obavezuju države na implementaciju. Najvažniji osnov za zaštitu je u Konvenciji o pravima deteta .	24
b) Ostali međunarodni ugovori o ljudskim pravima takode su bitni za zaštitu dece od eksploatacije.	26
c) Međunarodne međuvladine i nevladine organizacije učestvuju u stvaranju relevantnog prava, predlaganju mera za implementaciju u državama i u nadzoru nad implementacijom međunarodnog prava koje je osnov za zaštitu deteta od eksploatacije.	28
d) Pored toga, brojne međunarodne aktivnosti kao što su kongresi, radne grupe i kampanje, predstavljaju važan element za procenu stanja i predlaganje posebnih mera zaštite.	30

5. Posebna zaštita deteta od eksploatacije obezbeđena je usvajanjem Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji . Ovaj međunarodni ugovor sadrži odredbe koje se odnose na:	
• Katalog mera za primenu prava deteta na zaštitu	
• Zabranu prodaje, dečje prostitucije i dečje pornografije	
• Krivični postupak i kaznene mere	
• Zaštitu dece žrtava	
• Preventivne mere	
• Međunarodnu saradnju i pomoć32
Prilog I - Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji38
Prilog II - Mere zaštite u mojoj državi49

1. LJUDSKA PRAVA

Ljudska prava su, pre svega, prava prirodnog, moralnog porekla, što znači da postoje nezavisno od toga da li ih je država u kojoj čovek živi priznala i propisala. Ona se **jednako priznaju svim ljudskim bićima**, bez obzira na njihovo poreklo, pol, veroispovest ili neku drugu pripadnost ili svojstvo. U idealnoj situaciji, ljudska prava su priznata zakonima i drugim pravnim aktima, a njihovo ostvarivanje se odvija u pravom ustanovljenim okvirima države.

Ako bi samo od države, odnosno njenih organa, zavisilo koja će ljudska prava biti priznata, katalog priznatih prava bi u mnogim bio veoma sužen. Zato **obaveznost poštovanja ljudskih prava proizilazi za svaku državu pre svega iz međunarodnog prava** a takođe i iz unutrašnjeg. Danas više ni jedna država ne može da tvrdi da su ljudska prava u njenoj isključivoj nadležnosti, te da može da iz prizna, ne prizna ili krši. Neka ljudska prava koja su priznata međunarodnim ugovorima, kao, na primer, pravo na život, pravo na slobodno izražavanje, pravo na pravično suđenje, obavezuju čak i države koje nisu ratifikovale te ugovore.

Najveći broj ljudskih prava usmeren je prema državi i to ih razlikuje od drugih prava moralnog porekla. **Država ima obavezu da se uzdržava od kršenja ljudskih prava, da spreči i kažnjava kršenje prava, a takođe i da stvori uslove za njihovo uživanje.**

» *Razvoj ljudskih prava*

Ljudska prava su u drugoj polovini XX veka doživela procvat i potpuno međunarodno priznanje. Nažalost, u mnogim državama još uvek se sistematski krše i ljudska i prava deteta.

Prvi akti kojim su priznata ljudska prava u savremenom smislu su američka Deklaracija nezavisnosti iz 1776. i francuska Deklaracija prava čoveka i građanina iz 1789.

Prvi put su ljudska prava uneta u ustav jedne države 1791. godine, kada su usvojeni amandmani na Ustav SAD.

U decenijama koje su sledile, mnoge države su prolazile sličan proces sazrevanja u pogledu ljudskih prava. Počelo je i zaključivanje međunarodnih ugovora kojima su se štitila

pojedina prava pojedinih kategorija ljudi (radnici, pre svega), a i osnivanje međunarodnih organizacija koje su usvajale međunarodne dokumente o ljudskim pravima.

Tek nakon Drugog svetskog rata, posle surovog i dotle nezapamćenog stradanja ljudi, a pre svega civilnog stanovništva širom sveta, vodene razlozima humanosti, države u članu 1 **Povelje Ujedinjenih nacija proklamuju unapređivanje i podsticanje ljudskih prava** kao svoj osnovni cilj.

- Prvi poseban međunarodni dokument o ljudskim pravima - **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima**, usvojila je Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1948. godine. Ovaj međunarodni dokument **sadrži prvi opšti katalog ljudskih prava u istoriji**, u kome su proklamovani i definisani sadržaji ljudskih prava i sloboda za sve ljude na svetu, bez diskriminacije.
- 1966. godine usvojeni su **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima** i **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima**, prva dva međunarodna ugovora koji obavezuju države koje ih ratifikuju i sadrže opširan spisak ljudskih prava. Zajedno s Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, ovi dokumenti se nazivaju **Povelja o ljudskim pravima**. Ljudska prava definisana u paktovima poslužila su kao osnova za razradu drugih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i uticala na razvoj prakse u ovoj oblasti, širom sveta.
- **Drugi međunarodni dokumenti o ljudskim pravima**

Za ljudska prava značajni međunarodni ugovori su:

- konvencije *Međunarodne organizacije rada*, koje se bave pravima koja su vezana za rad, zatim
- *Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama*,
- *Konvencija protiv mučenja i svih drugih okrutnih, nečovečnih i ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja*,
- *Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije*,
- *Konvencija Unesco protiv diskriminacije u obrazovanju*,
- *Konvencija o pravima deteta*,

- *Međunarodna Konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i njihovih porodica,*
- *UN Konvencija protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i mnoge druge.*
- *Za nas su bitni regionalni ugovori o ljudskim pravima, poput Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.*

Postojeći korpus međunarodnog prava ljudskih prava je najširi okvir za zaštitu ljudi od eksploatacije. U svakom od navedenih međunarodnih ugovora mogu se naći odredbe koje su primenjive na zaštitu od eksploatacije, kao i postupanje s učiniocima i žrtvama.

I pored brojnih postojećih međunarodnih ugovora i nacionalnih zakona, razvoj ljudskih prava nije okončan. Ustvari, reč je o dinamičnoj pojavi koja je vezana za razvoj civilizacije. Zato se pojavljuju i pojavljivaće se (dodavati uz postojeći katalog) **nova ljudska prava.** Takav je slučaj sa, na primer, pravima vezanim za eksploataciju ljudi i Internet. Važno je napomenuti da nova ljudska prava ne mogu i ne treba da ukinu već priznata prava. S tim u vezi, važno je napomenuti da jedna ljudska prava ne treba da se razvijaju na račun drugih, niti da se stavljaju u hijerarhijski odnos. **Ljudska prava su nedeljiva.**

2. PRAVA DETETA

Konvencijom o pravima deteta i drugim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, normativno su uobličena prava deteta i univerzalno prihvaćena. Prava deteta su priznata i u državama i idealno je kada su u potpunosti i precizno definisana u unutrašnjem pravu država. I pored toga, u teoriji ali i praksi, teza da deca imaju prava i dalje nailazi na oprečne reakcije.

Sa promenom poimanja detinjstva, menja se i odnos prema detetu, odnosno uvodi se pojam prava deteta. Sve do skoro, čak i kada se govorilo o detetu, tema je uvek bila smeštana u kontekst porodice, a sa zaštitničkih pozicija. Dete je, sa stanovišta ljudskih prava, bilo zaštićeno u okviru postojećih sistema prava i prakse, kako na unutrašnjem, tako i na međunarodnom planu.

Tek posle Drugog svetskog rata počinje da se uobličava ideja o izdvajanju posebnih prava deteta i promeni stava u odnosu na same nosioce tih prava. **Danas**, na nivou prava i u srži formulisanja politike za decu, **postoji katalog prava deteta.** Sadržaj tih prava odražava upravo ona shvatanja po kojima je dete nosilac prava, a samim tim i nosilac zahteva. Dete, bar na papiru, ulazi u centar svih zbivanja koja se njega tiču i u njima učestvuje aktivno, izražavajući svoje mišljenje. Pravo deteta da izrazi mišljenje se ustanovljava kao jedan od najvažnijih principa u oblasti prava deteta, a obaveza da se izraženo mišljenje sasluša i uvaži, uzdiže se sa nivoa dobre volje do norme međunarodnog prava.

Kao jedna od osnovnih prepreka za usvajanje i sprovođenje mere za ostvarivanje prava deteta ostaje, u teoriji i praksi, **strah** velikog broja **odraslih** (roditelji, stručnjaci, političari) koji proizilazi iz premise da će priznavanje prava detetu izazvati sukob interesa, pre svega u okviru porodice. I taj strah je, pre svega, vezan za ona prava deteta koja se mogu definisati kao participativna. I dalje nema spora oko potrebe da se deca zaštite - u toj sferi zastrašeni skeptici se susreću s liberalno orijentisanima. Princip nedeljivosti prava deteta, koji uvek zahteva celovit (holistički) pristup, ide na ruku pomirenju dva oprečna stava, što rezultira sve boljim zakonima u državama a i strategijama za sprovođenje tih zakona. Jednostavno rečeno - mentalitet u odnosu na prava deteta se menja širom sveta. Bez obzira na kulturne različitosti, minimum standarda u oblasti

prava deteta polako postaje realnost u zakonima i praksi (na primer: univerzalna saglasnost da ni jedno dete ne treba da bude žrtva eksploatacije). Polako se prevazilazi prvobitna bojazan da će prava deteta ugroziti autoritet odraslih, pre svega roditelja i učitelja i da će proizvesti anarhiju u porodici i školi. Iako odrasli danas prihvataju da dete ima prava, često smatraju da uz uživanje prava detetu treba postaviti obavezu. Uz uživanje ljudskih i prava deteta uvek ide obaveza, ali ne onog ko uživa pravo, već drugih koji treba da omoguće uživanje prava ili da se uzdrže od kršenja. To je na kraju krajeva, uvek država.

Iako ljudsko pravo (pravo deteta) ne podrazumeva analognu obavezu nosioca, ono može da trpi **ograničenja**. Primena ljudskih prava nikako nije apsolutna jer bi u protivnom značila njihovu pravnu i faktičku negaciju. Kako ljudska prava, tako i **sva prava deteta nisu apsolutna već, pod određenim uslovima, mogu biti ograničena ili ukinuta**. Na primer, pravo deteta na mirno okupljanje i udruživanje može biti ograničeno potrebom države da održava javni red i mir.

3. KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA

Prava deteta su priznata u međunarodnom i nacionalnim pravima, a njihovo ostvarivanje polako postaje stvarnost. Najvažniji dokument u ovoj oblasti na međunarodnom planu je **Konvencija o pravima deteta** iz 1989. godine, koju su do sad ratifikovale 192 države. Konvencija o pravima deteta predstavlja osnovni pravni izvor za kreiranje nacionalnih zakona. Zajedno sa nacionalnim zakonodavstvima, Konvencija o pravima deteta je osnov za razvoj politike i mera za ostvarivanje prava deteta u svim državama ugovornicama.

Uživanje prava deteta nije moguće bez:

- » Odgovarajućih pravnih propisa
- » Mera za ostvarivanje prava
- » Mera za zaštitu deteta u slučajevima kršenja prava

Konvencija sadrži katalog prava deteta. Prava deteta su uzajamno povezana i ostvaruju se u svetlu ostvarivanja **osnovnih principa** Konvencije:

- pravo na život, opstanak i razvoj,
- najbolji interes deteta,
- pravo na participaciju i
- pravo na nediskriminaciju.

Konvencija predstavlja značajno dostignuće u pogledu razvoja i jačanja međunarodnog prava u oblasti prava deteta. U ovom dokumentu su, na jednom mestu, obuhvaćena sva ljudska prava koja se priznaju nekoj posebnoj grupi, što je novina u međunarodnom pravu koje se stvara pod okriljem UN. Zahvaljujući tome, Konvencija je postala najvažniji međunarodni ugovor o pravima deteta, a svi drugi međunarodni ugovori o ljudskim pravima, čije pojedine odredbe su posvećene pravima deteta, su subsidijarni oslonac. Čak i kada se, zahvaljujući boljim nadzornim mehanizmima, zaštita traži preko ugovora kao što su Pakt o građanskim i političkim pravima ili Evropska konvencija o ljudskim pravima, na odredbe Konvencije se pozivaju i Evropski sud za ljudska prava i Evropska komisija za ljudska prava ili, pak, Komitet za ljudska prava. Jednom rečju, **Konvencija je postala najviši autoritet u oblasti međunarodnog prava deteta.**

U mnogo čemu, **Konvencija je inovativni međunarodni ugovor** koji ima drukčiji "život" od drugih međunarodnih konvencija o ljudskim pravima:

- U tom dokumentu se, pre svega, po prvi put **utvrđuje iniverzalno prihvaćena definicija raznih osnovnih prava deteta.**
- Zatim, Konvencija je **ugovor o ljudskim pravima sa najviše ratifikacija.** Do 2005 godine, 192 države su ratifikovale Konvenciju, jedna (SAD) je samo potpisala, a samo jedna (Somalija) nije ni potpisala, pa naravno, ni ratifikovala.
- Konvencija je **prvi međunarodni dokument u oblasti ljudskih prava koji u potpunosti obuhvata glavne tradicionalne grupe ljudskih prava: ekonomska, socijalna, kulturna, politička i građanska.**
- Konvencija je, dalje, značajan dokument zato što **priznaje nova i izazovna ljudska prava,** kao što su, na primer, pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja po svim pitanjima koja se tiču deteta, ili, pravo deteta žrtve bilo kog oblika zlostavljanja, zloupotrebe ili eksploatacije na fizički i psihički oporavak i reintegraciju.
- Konvencija je prvi međunarodni ugovor o ljudskim pravima koji **implicitno priznaje ulogu nevladinih organizacija u postupku ostvarivanja prava deteta.**
- Najzad, Konvencija je **moćan instrument za delovanje u oblasti prava deteta.** I na međunarodnim i na nacionalnom planu, ovaj ugovor predstavlja okvir za unapređenje i ostvarivanje prava deteta.

Konvencija je podeljena na preambulu i tri dela. **Preambula** podseća na osnovne principe Ujedinjenih nacija i posebne odredbe određenih, relevantnih instrumenata o ljudskim pravima. Ona potvrđuje da je deci, usled njihove osetljivosti, potrebna posebna zaštita i briga a u tome ističe primarnu ulogu porodice. U preambuli se reafirmišu neophodnost pravne i druge zaštite deteta, pre i posle rođenja, važnost poštovanja kulturnih vrednosti zajednice iz koje dete potiče i vitalna uloga međunarodne saradnje u zaštiti prava deteta.

Prvi deo Konvencije sadrži katalog prava koja se priznaju detetu ali i nekoliko odredbi kojima se stranama ugovornicama nalaže preduzimanje svih mera za ostvarivanje prava iz Konvencije i poštovanje najviših standarda u ovoj oblasti, kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou.

Drugi deo sadrži odredbe kojim se dalje razrađuju obaveze strana ugovornica i uređuju osnivanje i rad posebnog nadzornog tela - Komiteta za prava deteta.

Odredbe iz **trećeg dela** Konvencije regulišu pitanja potpisivanja, ratifikacije, pristupanja, stupanja na snagu, stavljanja rezervi, izmena, otkazivanja i deponovanja ovog međunarodnog ugovora.

» *Obaveze država*

Prava u Konvenciji predstavljaju više od kataloga prava; ona su odraz obaveza koje su države spremne da preuzmu u odnosu na decu. Spremnost se iskazuje činom potpisivanja a preuzimanje obaveza ratifikacijom. Univerzalnom ratifikacijom, (skoro) sve države sveta su preuzele obavezu da prava priznata Konvencijom sprovode u delo.

Obaveze strana ugovornica su propisane i posebnom odredbom Konvencije (član 4) kojom se nalaže da države preduzmu "sve potrebne zakonodavne, administrativne i ostale mere za ostvarivanje prava priznatih" u ovom međunarodnom ugovoru.

Ratifikacijom se naša država obavezala da će ugraditi u zakonodavstvo i preduzeti mere za ostvarivanje svih prava deteta sadržanih u Konvenciji.

Uloge u ostvarivanje prava deteta u nekoj državi (pa i našoj) imaju:

- nadležna ministarstva sa svojim službama i pravosudni organi
- posebna ministarstva ili državne agencije za decu
- nezavisna tela (ombudsman za ljudska prava /prava deteta)
- škole i druga mesta u kojima deca provode dosta vremena (domovi, bolnice)
- univerziteti, stručnjaci
- nevladine organizacije
- verske zajednice
- sredstva javnog informisanja
- komercijalni sektor
- aktivni pojedinci
- deca

Država i njeni organi imaju obavezu da omoguće ostvarivanje Konvencije ali isto tako i svi mi možemo da doprinesemo da se prava deteta uživaju na najboljem mogućem nivou.

4. EKSPLOATACIJA DETETA

Eksploatacija dece nije nova pojava, ali oblici u kojima se pojavljuje kao i metodi koji je omogućavaju **su poprimali nove oblike i zapanjujuće razmere širom sveta**. Ekonomski razvoj, razvoj turizma i novih informativnih tehnologija, tako bitni za razvoj čovečanstva, ali i siromaštvo, oružani sukobi i kriza vrednosti, predstavljaju okvir za razvoj, porast i pojavu novih oblika eksploatacije dece. Ovi oblici nasilja nad decom sve češće imaju transnacionalni karakter i podrazumevaju postojanje organizovanih kriminalnih grupa i mreža. Smatra se da su danas najprofitabilniji oblici međunarodnog organizovanog kriminala trgovina oružjem, trgovina drogom i trgovina ljudskim bićima, uključujući decu. Najveći deo trgovine decom vezan je za prodaju, dečju prostituciju i dečju pornografiju, ali i za eksploataciju u radu, učešće u oružanim sukobima, usvojenje i druge oblike eksploatacije.

Eksploatacija dece se javlja u više oblika:

» Seksualna eksploatacija

Seksualna eksploatacija nije nova pojava, ali neki oblici u kojima se danas pojavljuju su, svakako, drukčiji. Seksualna eksploatacija dece je fenomen svetskih razmera. Iako varira u intenzitetu, prisutna je kako u nerazvijenim, tako i u razvijenim zemljama. Za razliku od seksualnog zlostavljanja, seksualna eksploatacija ima ekonomsku komponentu. Profit koji se ostvaruje u ovoj vrsti zloupotrebe deteta samo delimično ili nikako ide u ruke dece a ostalo ubiraju razni učesnici u procesu, počev od bliskih članova porodice, preko posrednika do posebno organizovanih industrija. U okviru seksualne eksploatacije dve kategorije su posebno rasprostranjene: dečja prostitucija i dečja pornografija.

Seksualnu eksploataciju dece ne treba mešati sa voljnim ulaženjem dece u seksualne odnose, ali uvek treba voditi računa da se iza naizgled voljnog ulaska često krije navodjenje deteta radi ostvarivanja dobiti.

» Dečji rad

Nije svaki rad deteta vezan za eksploataciju. Smatra se da postoji eksploatacija u radu kada dete radi pod izuzetno teškim uslovima kao kada su naknade za rad male ili ih nema,

kada su dugi radni sati i kada se rad odvija u nezdravim uslovima, kao na primer sa opasnim mašinama ili hemikalijama. Kako su deca manje otporna od odraslih, to ih čini posebno osetljivim u odnosu na ovakvu eksploataciju. Nije svako dete podjednako žrtva eksploatacije u radu, već u zavisnosti od uzrasta, zdravstvenog stanja, ekonomskih prilika u državi, stepena razvoja tehnologije i stepena opšte svesti o potrebi brige o detetu.

» Upotreba *narkotika* i psihotropnih supstanci

Upotreba, dobavljanje ili nudenje detetu nezakonitih supstanci ili uključivanje deteta u aktivnosti kao što su proizvodnja ili trgovina drogom, nije dozvoljena. Dete je uvek žrtva, bez obzira da li je korisnik ili učesnik u proizvodnji i trgovini narkoticima i drugim opasnim supstancama.

Međunarodni ugovori identifikuju sledeće droge i sustance čija upotreba od strane dece, ili njihovo učešće u proizvodnji i rasturanju, podrazumeva eksploataciju: opijum, morfium, kokain, kanabis, bilo koje psihoaktivne droge koje stvaraju zavisnost i čija zloupotreba stvara društvene i zdravstvene probleme kod dece (sedativi, stimulantni, halucinogeni), i ostale štetne supstance kao što su solventi (lepak), alkohol ili duvan.

Ponuda, prodaja, reklamiranje i druge radnje koje su sračunate na pridobijanje dece za korišćenje navedenih supstanci, predstavlja poseban oblik eksploatacije. Ekonomski efekat je veliki i sa dugoročnim "perspektivama", jer se računa sa stvaranjem zavisnosti kod korisnika.

Pored toga što se deca navode na upotrebu, često se koriste za proizvodnju ili prodaju narkotika i ostalih supstanci, uz sve moguće prateće elemente, bilo da su to prinuda, prevara, skrivanje, dovođenje u status ropstva ili slično stanje.

» Regrutacija dece radi učešća u *oružanim sukobima*

Iako svako učešće dece u oružanom sukobu predstavlja nasilje, ono nije nužno i neposredno praćeno ekonomskom komponentom. Međutim, zbog prirode dela kojim se deca regrutuju ili jedostavno, primaju u oružane snage, Međunarodna organizacija rada je podvela nasilno ili obavezno regrutovanje pod najteže oblike dečjeg rada. Osim

toga, Statutom Međunarodnog krivičnog suda regrutovanje ili registrovanje lica mladih od 15 godina, smatra se za ratni zločin.

Regrutovanje dece za učešće u oružanim snagama (vojnim, paravojnim), često je vezano za nezakonito prebacivanje preko granice, otmicu iz porodičnog doma i trgovinu ljudskim bićima.

» Korišćenje za vršenje *krivičnih dela*

Deca se koriste za vršenje krivičnih dela, uključujući i ona kojima se vrši eksploatacija dece. Moguće je da dođe do takve koincidencije da dete bude izvršilac krivičnog dela, na primer, prodaje narkotika, a da je istovremeno u ropskom statusu u kome je prinuđeno da vrši to krivično delo.

Česta je pojava nezakonitog prebacivanja dece preko državne granice radi vršenja krivičnih dela, pre svega krađe.

Takođe se vrši prinuda na vršenje krivičnih dela dece koja su po uzrastu ispod granice krivične odgovornosti.

» Zloupotreba kod *usvajanja*

Usvojenje predstavlja poželjno alternativno rešenje za dete koje je bez roditeljskog staranja. Usvojenje je mera kojom treba u najboljem interesu deteta da se nađe odgovarajući trajni porodični smeštaj i zasnuju novi porodični odnosi. Nažalost, i domaće i međunarodno usvajanje, često prati novčana naknada za posrednike. Komercijalizovani oblici usvajanja se odvijaju i kao delatnost organizovanih kriminalnih grupa, te su praćeni elementima trgovine ljudskim bićima.

» *Sklapanje braka* maloletnika

Sklapanje braka uz miraz ili neku drugu dobit je uvek postojalo u različitim oblicima, u zavisnosti od kulturnih običaja i tradicije. Danas se smatra neprihvatljivim da deca ulaze u brak, pre svega iz zdravstvenih razloga, koji uključuju fizičku i emocionalnu zrelost. Bez obzira na to, milioni dece, pre svega devojčica, širom sveta su žrtve prinudnog i ekonomski orijentisanog sklapanja braka.

Trgovina decom radi sklapanja braka je čest pratilac ove vrste eksploatacije dece.

» Zloupotreba u medicinske ili naučne svrhe - *medicinski eksperimenti i korišćenje organa*

Deca mogu da budu eksploatisana u naučnim istraživanjima ili eksperimentima, pre svega u medicinske svrhe. Iako je za razvoj nauke eksperiment nužna faza u postizanju napretka, deca ne bi trebalo da se podvrgavaju ovakvim istraživanjima bez isključivanja svakog mogućeg rizika. Učešće u naučnim eksperimentima i istraživanjima ima često komercijalnu komponentu, kada može da se kaže da postoji eksploatacija deteta.

Od eksploatacije deteta u ovom slučaju, treba odvojiti situacije u kojima dete učestvuje u medicinskom istraživanju iz hitnih zdravstvenih razloga, i kada nema ekonomske komponente.

» "Socijalna" eksploatacija - talentovana deca, zloupotreba od strane medija

Eksploatacija deteta u sportu je i ranije postojala (deca džokeji), ali je u poslednjih nekoliko decenija poprimila zabrinjavajuće razmere. Ulaganja porodice, države ili biznisa su velika a prihod od šampionskih rezultata može biti još veći. Podsticanje deteta na sport i postizanje vrhunskih rezultata može da poprmi razmere eksploatacije kada se vrši na takav način da ugrožava fizički i metalni razvoj i zdravlje deteta. Davanje stimulansa, hormona ili drugih supstanci detetu, ometanje obrazovanja na račun postizanja profitabilnih rezultata, može da ostavi fatalne posledice.

Slična je situacija sa neprimerenim podsticanjem talenata deteta u drugim oblastima, kao na primer umetnosti ili nauci.

Smatra se da je zloupotreba deteta od strane medija, na primer korišćenje dece radi postizanja senzacije i česta prateća zloupotreba narušavanjem privatnosti (otkrivanje identiteta, stvaranje negativne predstave o detetu i njegovoj-njenoj porodici), jedna podvrsta eksploatacije, jer je sračunata na postizanje ekonomskog efekta.

Oblici eksploatacije dece se nekad javljaju **u ko incidenciji**, tako da je moguće da je, na primer, dete koje se eksploatiše radi prostitucije, izloženo nasilnoj upotrebi narkotika. Jedan broj oblika eksploatacije podvodi se pod najteže vrste dečjeg rada, a to su: svi oblici ropstva ili slične prakse, korišćenje dece za učešće u oružanim sukobima, radi prostitucije, pornografije, za

proizvodnju i promet droga ili drugi oblik koji ugrožava zdravlje, bezbednost ili moral deteta.

Ono što je **zajedničko svim oblicima** u kojima se pojavljuje eksploatacija dece je:

- **visok nivo nasilja**

Eksploatisana deca su žrtve višestruke i ponovljene zloupotrebe i fizičkog i emocionalnog nasilja, koje uključuje: batine, silovanja, izgladnjivanja, zastrašivanja, prekomerno zadržavanje u neadekvatnim prostorima i brojne druge nasilne aktivnosti. Osim toga, ona su žrtve prevare, obmane i teškog zanemarivanja.

- **ekonomska komponenta** (direktno ili indirektno)

Ono što eksploataciju čini različitom od samog nasilja nad decom je neposredna veza između oblika zloupotrebe i sticanja finansijske dobiti. Profit koji se ostvaruje u oblasti eksploatacije dece samo delimično stiže do samog deteta žrtve, a uglavnom ga ubiraju razni učesnici u procesu, počev od bliskih članova porodice, posrednika, pa do posebno organizovanih kriminalnih grupa.

Najdrastičnija eksploatacija dece, bez obzira o kom obliku se radi, dešava se putem **trgovine (trafficking)**. Termin "trgovina" uveden je da obuhvati određene radnje koje omogućavaju eksploataciju, uključujući: namamljivanje, prevoz, prebacivanje, skrivanje ili prihvatanje dece. Trgovina može biti prekogranična ili unutar jedne države.

Nije svaka eksploatacija deteta vezana za trgovinu, iako uvek ima ekonomsku komponentu. Na primer, prinudavanje deteta na težak rad u porodici nema elemente trgovine, a ipak je eksploatacija.

Eksploatacijom se dete često stavlja u **stanje ropstva** ili neki vid prakse sličnoj ropstvu.

Uzroci eksploatacije su mnogi i složeni a nekad je i sam kontekst u kome se to dešava presudan za ovu vrstu nasilja. U preambuli Protokola se, kao najdublji i najčešći uzroci navode: nezadovoljstvo, siromaštvo, ekonomske nejednakosti, neodgovarajuće socio-ekonomske strukture, disfunkcionalne porodice, nedostatak obrazovanja, migracije ka gradovima, polna diskriminacija, neodgovorno seksualno ponašanje odraslih, štetni tradicionalni običaji, oružani sukobi i trgovina decom.

Posledice svakog oblika eksploatacije su ogromne i u vezi su sa stepenom nanetog nasilja, kao i sa uzrastom deteta žrtve. S jedne strane, posledice se ispoljavaju kroz moguće narušeno emocionalno i fizičko zdravlje deteta, a s druge kroz njegov/njen položaj u društvu. Blagovremen društveni odgovor na eksploataciju u velikoj meri može da ublaži posledice i treba u svakoj aktivnosti s detetom koje je žrtva da ima u vidu suštinski značaj prevencije dalje eksploatacije.

Svako dete ima **pravo na zaštitu od svake vrste eksploatacije**. Države su sada vrlo odlučne u nameri da u okviru svojih jurisdikcija i u saradnji sa drugim državama, preduzimaju pravne i druge mere da spreče eksploataciju dece, da kazne učinioce i omoguće rehabilitaciju i reintegraciju svakog deteta žrtve.

Država mora da preduzme sve mere da **spreči pravnu i društvenu stigmatizaciju deteta** koje je žrtva eksploatacije. Od država se očekuje da uredi pravni sistem na taj način da se obezbedi inkriminisanje eksploatacije deteta, a da se osigura da deca žrtve ne budu sankcionisana. Čak i kada, naizgled, postoji uverenje da je dete dobrovoljno ušlo u odnos u kome ono postaje žrtva, ono ne sme da bude izloženo sankcijama. Međunarodno pravo naglašava da je pristanak deteta za učešće u radnjama u kojima ono postaje eksploatisano, irelevantan za određivanje prirode dela i pružanja pomoći detetu žrtvi. Društvena stigmatizacija deteta žrtve je usko povezana sa kulturnim obrascima i varira u zavisnosti od morala nekog društva. Država je u obavezi da obezbedi da ni jedno dete žrtva ne bude izloženo moralnoj stigmatizaciji, što se, između ostalog, postiže stalnim aktivnostima na razvoju svesti društva o uzrocima i posledicama eksploatacije po decu.

a. Eksploatacija deteta i Konvencija o pravima deteta

Kao što je već napred opisano, Konvencija sadrži najsvaeobuhvatniji katalog prava od svih međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima. Neke odredbe su posebno posvećene eksploataciji deteta a druge, u zavisnosti od okolnosti, mogu da budu u bliskoj vezi sa eksploatacijom. Četiri prava iz Konvencije su bitna za ostvarivanje svih drugih prava i uzdignuta su na nivo "osnovnih principa". Prilikom primene ili analize realizacije drugih prava iz Konvencije, važno je utvrditi da li se ujedno ostvaruju i ovi principi.

Ovde je data lista prava (članovi Konvencije), koja treba da olakša korišćenje Konvencije u preduzimanju mera u državama za ostvarivanje prava svakog deteta koje može da bude ili već jeste žrtva nekog oblika eksploatacije.

Posebne odredbe koje se odnose na eksploataciju:

- Dečji rad (član 32)
- Zloupotreba štetnih supstanci (član 33)
- Seksualna eksploatacija (član 34)
- Otmica i trgovina decom (član 35)
- Drugi oblici eksploatacije (član 36)
- Oporavak i reintegracija (član 39)

Druge bitne odredbe:

- Očuvanje identiteta (član 8)
- Nezakonito prebacivanje i nevraćanje dece (član 11)
- Zaštita privatnosti (član 16)
- Pristup odgovarajućim informacijama (član 17)
- Zaštita dece bez roditelja (član 20)
- Usvojenje (član 21)

Osnovni principi:

- Zabrana diskriminacije (član 2)
- Najbolji interes deteta (član 3)
- Pravo na život, opstanak i razvoj (član 6)
- Pravo na participaciju (izražavanje i uvažavanje mišljenja) (član 12)

Holistički pristup:

Navedena lista, u zavisnosti od svake situacije i od ugla iz koga se slučaj posmatra, može da sadrži dopunu. Na primer, svako dete koje je žrtva nekog od oblika eksploatacije, ima problem uživanja prava koja su vezana za obrazovanje (član 28 i 29). Ili, ukoliko je dete žrtva pripadnik neke manjine (na primer romske, što je najčešći slučaj u regionu centralne i jugoistočne Evrope), onda je za kvalifikaciju slučaja bitna i odredba koja se odnosi na pravo deteta koje pripada etničkoj, verskoj ili jezičkoj manjinskoj grupi (član 30).

Upravo na navedenim primerima, može se uočiti kako je nekad teško precizno pravno odrediti situaciju u kojoj dete može da se nađe. Zbog toga je uvek važno da se ima u vidu **nedeljivost prava deteta**, da se ona posmatraju u uzajamnosti i jedinstvu. Takav pristup koji ima u vidu celinu, naziva se holistički pristup, o čemu je već bilo reči i od velike je važnosti u oblasti ljudskih i prava deteta.

b. Ostali međunarodni ugovori kao osnov za zaštitu od eksploatacije deteta

Iako eksploatacija ljudi danas poprima nove oblike i zastrašujuće razmere, ta pojava je predmet međunarodnog prava još od **pre Drugog svetskog rata**. Prvi značajniji međunarodni dokumenti u kojima se može naći osnov i za zaštitu dece od eksploatacije svake vrste su:

- Međunarodna konvencija o suzbijanju trgovine ženama i decom iz 1921. (izmenjena Protokolom Generalne skupštine UN 1947.) i
- Konvencija MOR br. 29 o prinudnom radu iz 1930.

Veća aktivnost na međunarodno-pravnom nivou osetila se odmah **nakon Drugog svetskog rata**. Od tada pa do danas usvojen je veliki broj međunarodnih ugovora u kojima se može naći osnov za zaštitu od eksploatacije, kao i onih koji su specifično posvećeni eksploataciji, nekom od njenih oblika ili aktivnostima koje je omogućavaju. Ugovori ove vrste se donose na univerzalnom ili na regionalnim nivoima. Ovde je hronološki data lista samo **najznačajnijih relevantnih međunarodnih univerzalnih ugovora**, dakle onih čije članstvo se proteže na celu planetu:

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1949.;
- Konvencija o suzbijanju trgovine licima i eksploatacije prostitucije drugih iz 1949.;
- Dopunska konvencija o ukidanju ropstva, trgovine robljem i institucija i prakse slične ropstvu, 1956.;
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, 1963.;
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966.;
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966.;
- Konvencija o zabrani svih oblika diskriminacije prema ženama, 1979.;
- Međunarodna Konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata i njihovih porodica, 1990.;
- Haška konvencija o zaštiti dece i saradnji u oblasti međunarodnog usvojenja, 1993.;
- Konvencija Međunarodne organizacije rada o zabrani rada dece i neposredne akcije za ukidanje najtežih oblika dečjeg rada br. 182, 1999.;

- Protokol UN o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i decom, kao dopuna Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, 2000.

Protokol uz Konvenciju o pravima deteta, dečje prostitucije i dečje pornografije je jedan od najznačajnijih međunarodnih ugovora u oblasti eksploatacije dece i ovaj Vodič mu posvećuje posebnu pažnju.

Pored navedenih, brojni su međunarodni **regionalni ugovori**, a države zaključuju i **bilateralne ugovore**.

Svi međunarodni ugovori koji su navedeni, imaju **obavezujuć karakter**, dakle države koje su ih ratifikovale su u obavezi da ih primenjuju. To se čak danas odnosi i na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima koja, striktno posmatrano, nije na isti način obavezujuća, ali su njene odredbe postale osnov za formulisanje prava ljudskih prava i sadržane su u konvencijama i paktovima o ljudskim pravima.

Pored ovih, države usvajaju i druge međunarodne dokumente, kao na primer **smernice, uputstva, deklaracije, rezolucije**. Ovakvi dokumenti, iako u striktnom smislu pravno neobavezujući, predstavljaju izraz spremnosti država da se ozbiljnije i dublje posvete problemu eksploatacije dece.

c. Međunarodne organizacije

Međunarodne organizacije učestvuju u stvaranju prava, predlaganju mera za implementaciju u državama i u nadzoru nad implementacijom međunarodnog prava koje je osnov za zaštitu deteta od eksploatacije.

Međunarodne vladine organizacije su najzaslužnije za razvoj međunarodnog prava u ovoj oblasti i za podsticaj razvoju i implementaciji mera na međunarodnom, regionalnom i nivou država. Skoro sve međunarodne organizacije se na nekin način, direktno ili indirektno bave eksploatacijom dece. Ovde će biti data lista onih univerzalnih, čije učešće je najznačajnije, što nikako ne umanjuje značaj drugih, pre svega regionalnih (OEBS, Savet Evrope, Organizacija afričkog jedinstva...):

- Ujedinjene nacije (UN)
- Fond Ujedinjenih nacija za decu (UNICEF)
- Međunarodna organizacija rada (ILO)
- Svetska zdravstvena organizacija (WHO)
- Interpol
- Istraživački institut Ujedinjenih nacija za interregionalni kriminal i pravosuđe (UNICRI)
- Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO)
- Fond Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP)
- Međunarodni odbor za kontrolu narkotika (INCB)
- Svetska banka
- Visoki komesar UN za izbeglice
- Visoki komesar UN za ljudska prava
- Međunarodni komitet Crvenog krsta

Međunarodne nevladine organizacije, kao i brojne velike nacionalne nevladine organizacije, daju ogroman doprinos, kako razvoju međunarodnog i nacionalnih prava, tako i razvoju i implementaciji programa u oblasti sprečavanja eksploatacije dece. Nemoguće je napraviti i dužu listu organizacija, a da se ne izostave mnoge značajne. Detaljnije informacije mogu se naći na listama **koalicija međunarodnih nevladinih organizacija**. Neke od nevladinih i međunarodnih organizacija su:

- Save the Children Alliance
- Terre des Hommes

beleške:

- OMCT
- Defence for Children International
- CARE
- ECPAT
- World Campaign against Child Labour
- CRIN
- NGO Group for the Rights of the Child i *mnoge druge*.

d. Međunarodne aktivnosti

Brojne međunarodne aktivnosti kao što su postavljanje specijalnih izveštelaca, kongresi, radne grupe i kampanje, predstavljaju važan element za procenu stanja i predlaganje posebnih mera zaštite. Međunarodne vladine i nevladine organizacije, države, stručna udruženja, univerziteti i eksperti, inicijatori su takvih aktivnosti.

Svaki pokušaj da se napravi bilo kakva iscrpnija lista događaja u oblasti kojom se ovaj Vodič bavi, bio bi uzaludan, upravo zbog veoma žive aktivnosti u ovoj oblasti. Za dalje informacije pogledajte Internet adrese organizacija sa liste i potražite temu nekog oblika eksploatacije ili trgovine ljudskim bićima-decom. Ovde će, radi orijentacije, biti navedene samo neke aktivnosti.

Prvo, značajno je pomenuti rad **UN i njenih tela**.

- Specijalni izveštelac o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, postavljen je 1990.
- Usvojene su brojne rezolucije u Generalnoj skupštini UN i Komisiji za ljudska prava koje se odnose na prava deteta uopšte i na razne oblike eksploatacije deteta.

Održani su veliki **svetski skupovi**, na kojima su države usvojile značajne dokumente u ovoj oblasti:

- Prvi svetski kongres protiv komercijalne seksualne eksploatacije dece, Stokholm 1996.
- Drugi svetski kongres protiv komercijalne seksualne eksploatacije dece, Jokohama 2001.
- Međunarodna konferencija o borbi protiv dečje pornografije na internetu, Beč 1999.
- Svetski samit o deci, Njujork 2002.

U Evropi se takođe odvijaju mnoge međunarodne aktivnosti i pre svega su usmerene na problem seksualne eksploatacije dece, ali i na dečji rad i sve druge oblike eksploatacije, a posebno one koje se odvijaju uz organizovanu trgovinu.

- Tako je u okviru Pakta za stabilnost za jugoistočnu Evropu 2000. godine ustanovljena Operativna grupa (Task Force) o trgovini ljudskim bićima, u okviru Radnog stola III o bezbednosti.

- U Savetu Evrope je ustanovljen Komitet eksperata za zaštitu dece od seksualne eksploatacije.
- Savet Evrope je usvojio brojne akte koje se odnose na ovu oblast, od kojih je posebno značajna Preporuka br. 16 iz 2001. o zaštiti dece od seksualne eksploatacije.
- Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OSCE) je takođe aktivna u ovoj oblasti i uglavnom je fokusirana na eksploataciju u kontekstu trgovine ljudskim bićima.

Međunarodne organizacije, nekad same, nekad u saradnji s međunarodnim nevladinim organizacijama, sastavile su niz uputstava za postupanje u oblasti eksploatacije dece i podstakle brojne programe.

- Tako je, na primer, UNICEF 2003. godine, na osnovu relevantnih međunarodnih univerzalnih i regionalnih dokumenata u oblasti ljudskih prava izradio Smernice za zaštitu prava dece žrtava trgovine decom u jugoistočnoj Evropi.
- Organizacija Save the Children, blisko saraduje sa međunarodnim vladinim organizacijama i procesima kao, na primer, sa Paktom za stabilnost za jugoistočnu Evropu. Ta organizacija ima regionalni program za borbu protiv trgovine decom u jugoistočnoj Evropi.

5. PRODAJA DECE, DEČJA PROSTITUCIJA I DEČJA PORNOGRAFIJA

u Fakultativnom protokolu uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji

Ratifikujući Konvenciju o pravima deteta, države su se, između ostalog, obavezale da svako dete zaštite od eksploatacije i od obavljanja bilo kog posla koji bi mogao da bude opasan ili bi ometao školovanje deteta ili bi bio štetan po zdravlje deteta ili fizički, mentalni, duhovni, moralni ili društveni razvoj deteta. Tim pre postoji duboka zabrinutost zbog obima i karaktera eksploatacije dece, posebno povećane međunarodne trgovine decom u svrhu prodaje, prostitucije i pornografije, kao i zbog raširene i kontinuirane prakse seksualnog turizma, na šta su deca posebno osetljiva, budući da ta praksa neposredno podstiče prodaju dece, dečju prostituciju i dečju pornografiju. Region jugoistočne Evrope (Balkan) je posebno kritičan i potrebno je uvođenje dodatnih mera za suzbijanje, kao i kontinuirano praćenje stanja u ovoj oblasti.

Radi daljeg postizanja ciljeva Konvencije o pravima deteta i sprovođenja njenih odredaba bilo je prikladno da se prošire mere koje države ugovornice treba da preduzmu kako bi garantovale zaštitu deteta od prodaje dece koja prati eksploataciju, a posebno su se posvetile problemu dečje prostitucije i dečje pornografije, kao jednim od najčešćih i najdrastičnijih oblika eksploatacije dece. Zato su se države saglasile da treba da postoji **Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji** (u daljem tekstu: Protokol), koji je usvojen 25. maja 2000. godine i stupio na snagu 18. januara 2002, nakon dovoljnog broja ratifikacija. Naša država je ovaj međunarodni ugovor ratifikovala, a to su učinile i sve druge države u našem regionu.

Protokol je najznačajniji međunarodni dokument o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji. Primena Protokola je obavezna za države koje su ga ratifikovale, te je nužno da te države odmah donesu zakonske i ostale mere za sprovođenje ovog međunarodnog ugovora.

Nadzor nad sprovođenjem Protokola vrši, kao i u slučaju Konvencije o pravima deteta, **Komitet za prava deteta**, telo ustanovljeno radi stalne provere napretka koje su države

ugovornice postigle u sprovođenju preuzetih obaveza. Komitet čini osamnaest eksperata visokih moralnih vrednosti i priznate stručnosti na polju koje pokriva Konvencija, kao i njeni Fakultativni protokoli. Države ugovornice su obavezne da Komitetu podnose izveštaje o merama koje su usvojile za ostvarivanje prava i o napretku ostvarenom u uživanju tih prava. Izveštaji se podnose prvo dve godine nakon ratifikacije Konvencije ili Protokola, a zatim svakih pet godina (član 43 i 44 Konvencije i član 12 Protokola).

Radi preglednijeg i za države korisnog izveštavanja o ostvarivanju prava iz Protokola, Komitet je **Opštim uputstvom**¹ postavio okvir za sadržaj izveštaja koji se zasniva na utvrđivanju odgovarajućih oblasti. Objašnjenje Protokola u ovom Vodiču biće sistematizovano prema Opštem uputstvu, dakle ne striktno prema članovima ovog međunarodnog ugovora, već prema oblastima.

Protokol se sastoji iz preambule i 17 članova. **Preambula** utvrđuje vezu tog dokumenta sa Konvencijom o pravima deteta, pre svega s određenim odredbama (članovi 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 i 36 Konvencije). Države ugovornice ovim podvlače potrebu da se deca zaštite od svake vrste eksploatacije, kako je to definisano i u Konvenciji ali idu korak dalje, ističući sve veće rizike, pre svega zbog olakšanog pristupa pornografiji na Internetu i drugim tehnologijama u razvoju. U preambuli se reafirmiše holistički pristup pravima deteta u ciljanju faktora koji doprinose rastućem broju žrtava dece od eksploatacije.

U **normativnom delu**, Protokol definiše prodaju, prostituciju i pornografiju dece i zahteva od država ugovornica da ta dela inkriminišu, a počinioce krivično gone. Takođe zahteva se da se deca žrtve prodaje, prostitucije i pornografije tretiraju humano, uz poštovanje njihovih ljudskih prava i da im se omogući njihova rehabilitacija i reintegracija u društvo.

Protokol u **članu 2 definiše prodaju dece, dečju prostituciju i dečju pornografiju** i time obezbeđuje osnov na koji postavlja ostale zahteve državama ugovornicama.

¹Guidelines regarding initial reports to be submitted by States parties under article 12, paragraph 1, of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography: 04/04/2002. CRC/OP/SA/1.

» Opšte mere primene i definicije (član 12)

Država ugovornica Protokola treba da preduzme opšte mere za implementaciju ovog ugovora, odnosno da obezbedi sistem koji će biti osnov za rešavanje problema koji su definisani u članu 2. Te mere su:

- Odgovarajući status Protokola u domaćem pravnom sistemu i gde je moguće, neposredna primena u sudskim i administrativnim postupcima.
- Usvajanje posebnih zakona i relevantne izmene postojećih zakona.
- Nacionalni plan akcije za decu, gde je moguće poseban plan akcije u oblasti koju pokriva Protokol.
- Koordinacija na nivou države - koordinaciono telo.
- Odgovarajući i vidljiv budžet za oblast koju pokriva Protokol.
- Posebna baza podataka, sa detaljnim informacijama razdvojenim po bitnim elementima.
- Nezavisno telo za zaštitu prava deteta i za nadzor nad napretkom u primeni Protokola.
- Stalna i intenzivna saradnja sa lokalnim nevladinim organizacijama i ostalim sektorima u državi (crkve, biznis).
- Trening i širenje informacija o Protokolu.

Pored toga, država je u obavezi da prati napredak ostvaren u ovoj oblasti i da izveštava o otežavajućim faktorima.

» Zabrana prodaje, prostitucije i pornografije (član 1, 2, 3)

Države ugovornice treba da ugrade u svoja krivična zakonodavstva zabranu prodaje, dečje prostitucije i dečje pornografije. Uz to, krivična zakonodavstva treba da sadrže preciznu i na Protokolu zasnovanu listu radnji i aktivnosti, bez obzira da li su učinjene u zemlji, inostranstvu, individualno ili organizovano. Država je slobodna da proširi listu inkriminiranih aktivnosti i ni u kom slučaju ne treba da je sužava ako su standardi u njenom zakonodavstvu i praksi viši od onih u Protokolu. Takođe treba da definiše dete u odnosu na te radnje i aktivnosti i da uvek ima u vidu potrebu da se posebna zaštita obezbedi svakom ljudskom biću do 18. godine života.

Zabrana radnji i aktivnosti kojima se omogućavaju prodaja, prostitucija i pornografija dece mora biti praćena odgovarajućom kaznenom politikom za učinioce. Da ne bi bilo

nedoumice, Protokol postavlja za države i obavezu da ustanovi odgovornost pravnih lica za sve aktivnosti, a ona može biti u okviru krivičnog, građanskog ili administrativno - pravnog sistema. To se odnosi, na primer, na kompaniju koja snima film sa pornografskim predstavama deteta ili neku izdavačku kuću koja štampa materijale sa takvim sadržajem.

» **Krivični postupci i kaznene mere (član 3, 4, 5, 7) u odnosu na:**

• **Jurisdikciju (član 4, 3)**

Radi efikasnosti postupka protiv učinilaca krivičnih dela iz Protokola, potrebno je da država ugovornica usvoji zakonske, sudske i administrativne mere u vezi sa pitanjem jurisdikcije (pravnog važenja) u odnosu na mesto i državljanstvo učinioca i žrtve. Navedene mere mogu da se odnose i na drugi status ili okolnosti. Pitanje jurisdikcije je važno zato što se često dešava da državljani jedne države vrše krivična dela koja su predmet ovog Protokola u drugoj državi, ili da se žrtva (na primer prostitucije) nalazi na teritoriji države čiji nije državljanin.

• **Ekstradiciju (član 3, 5)**

Radi efikasnog suzbijanja prodaje dece, dečje prostitucije i dečje pornografije, kao i radi čestog međunarodnog karaktera kriminalnih aktivnosti koje prate i omogućavaju ovakvu eksploataciju, država treba da uključi mogućnost ekstradicije učinioca (izručivanja) ovakvih dela u sve bilateralne ili regionalne ugovore sa drugim državama. Ukoliko se ekstradicija ne obezbeđuje na taj način, odredbe ovog Protokola mogu da služe kao osnov državi da izruči drugoj državi učinioca krivičnih dela koja se vrše prema članu 3 Protokola. Ukoliko se ekstradicija odbije, država mora krivično da goni učinioca iako nije njen državljanin. U suštini, na ovaj način se Protokolom obezbeđuje da ni jedan učinilac ne prođe nekažnjeno zbog dela koja su vezana za prodaju dece, dečju prostituciju ili dečju pornografiju.

• **Ostale mere (član 7)**

Od države ugovornice se zahteva da preuzima mere da obezbedi zaplenu i konfiskaciju robe, kao što su materijali, sredstva i druge instrumentalije koje se koriste da bi se počinile ili omogućile nezakonite radnje u okviru Protokola kao i sredstava ostvarenih u ovim nezakonitim radnjama.

Takođe se zahteva da izade u susret zahtevima neke druge države ugovornice za zaplenu ili konfiskaciju roba ili sredstava i da preduzima mere koje imaju za cilj zatvaranje, privremeno ili trajno, prostorija korišćenih da bi se počinitelji takve nezakonite radnje.

» **Zaštita dece žrtava (član 8, 9)**

Država ugovornica je u obavezi da preduzme zakonske, sudske i administrativne mere da obezbedi zaštitu najboljeg interesa deteta žrtve dela zabranjenih Protokolom. Zaštita mora da se obezbedi u svim fazama krivičnog postupka uz prevashodno poštovanje principa pravičnosti i nepristrasnosti. Pored tih, država mora da poštuje druge principe kao što su:

- omogućavanje posebnih postupaka uz uvažavanje osetljivosti deteta koje učestvuje,
- obaveštavanje deteta o njegovim/njenim pravima i svim činjenicama od značaja za postupak,
- poštovanje prava deteta na slobodno izražavanje mišljenja i uvažavanje tog mišljenja,
- zaštita privatnosti i identiteta deteta,
- zaštita sigurnosti deteta i porodice i
- izbegavanje nepotrebnog odugovlačenja postupka i izvršenja.
- Dalje, država ugovornica mora da obezbedi detetu žrtvi ostvarivanje prava na kompenzaciju za nanetu štetu, kao i odgovarajuću pomoć za društvenu reintegraciju i fizički i psihički oporavak.

Iako Protokol eksplicitno ne garantuje detetu koje je izvršilac neke od nezakonitih radnji imunitet od krivičnog gonjenja, Komitet za prava deteta smatra da na dete uvek treba da se gleda kao na žrtvu. Komitet očekuje da države obrazlože svaku meru koja se odnosi na decu učiniocima ovih nezakonitih radnji i očekuje zaštitu, u skladu sa odredbama Konvencije o pravima deteta. Paradoks je da se u stvarnosti pojavljuju situacije u kojima su i učinilac i žrtva deca i tu treba da važe principi koji su proklamovani u okviru postojećeg sistema maloletničkog pravosuđa. Dakle, dete učinilac može krivično da se goni (u skladu s rešenjima iz nacionalnog zakonodavstva), ali samo pod uslovima uobičajenim u postupcima s decom (vidi relevantno međunarodno pravo).

» **Prevenција (član 9, 10)**

Prevenција je osnov i krajnji cilj svake uspešne politike u oblasti suzbijanja eksploatacije dece, pa i posebnih oblika koji su predmet Protokola. Od države ugovornice se očekuje da preuzima preventivne zakonske, sudske, administrativne i programske mere za sprečavanje, posebno one koje ciljaju decu koja pripadaju najrizičnijim grupama. Podizanje svesti javnosti, uključujući stručnjake koji rade s decom, političare, roditelje, samu decu i sve ostale i široko uključivanje svih je od presudnog značaja za napredak u prevenciji prodaje dece, dečje prostitucije i dečje pornografije.

» **Međunarodna pomoć i saradnja (član 6, 7, 10)** je bitna za uspešno sprovođenje Protokola i od države ugovornice se zahteva da saraduje, posebno u vezi sa sledećim aktivnostima:

- **Prevenција (član 10)**
- **Zaštita žrtava (član 10)**
- **Sprovođenje zakona (član 6, 10 u vezi sa 3 i 7)**
- **Finansijska i druga pomoc (član 10)**

Napredak u oblasti koju Protokol pokriva učinjen je, pre svega, zahvaljujući međunarodnoj saradnji. Danas je, pored mera koje se preduzimaju na nivou država, teško zamisliti napredak bez saradnje država i to pre svega zbog rastuće prekogranične trgovine decom koja je često osnovni okvir u kome se odvijaju nezakonite aktivnosti iz Protokola. U ovoj saradnji učestvuju i drugi sektori društva: nevladine organizacije, crkve, multinacionalne kompanije i drugi.

» **Ostale odredbe (član 12 - 17)**

Ostali članovi Protokola odnose se na ratifikaciju, implementaciju, denuncijaciju i amandiranje i to na istoj liniji kao i kod drugih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima; odsustvo odredbi koje se odnose na rezerve ne znači da one nisu dozvoljene.

Prilog I

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji

Države ugovornice ovog Protokola,

Imajući u vidu da bi, radi daljeg postizanja ciljeva Konvencije o pravima deteta i sprovođenja njenih odredaba, a posebno člana 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 i 36, bilo prikladno da se prošire mere koje države ugovornice treba da preduzmu kako bi garantovale zaštitu deteta od prodaje dece, dečje prostitucije i dečje pornografije,

Imajući takođe u vidu da Konvencija o pravima deteta priznaje pravo deteta da bude zaštićeno od ekonomske eksploatacije i od obavljanja bilo kog posla koji bi mogao da bude opasan ili bi ometao školovanje deteta ili bi bio štetan po zdravlje deteta ili fizički, mentalni, duhovni, moralni ili društveni razvoj deteta,

Duboko zabrinute značajnim i rastućim međunarodnim prometom dece u svrhu prodaje dece, dečje prostitucije i dečje pornografije,

Duboko zabrinute raširenom i kontinuiranom praksom seksualnog turizma, na šta su deca posebno osetljiva, budući da ta praksa neposredno podstiče prodaju dece, dečju prostituciju i dečju pornografiju,

Prihvatajući da je jedan broj posebno osetljivih grupa, uključujući devojčice, izložen većem riziku od seksualne eksploatacije i da su devojčice neproporcionalno zastupljene među seksualno korišćenima,

Zabrinute zbog sve veće dostupnosti dečje pornografije na Internetu i u drugim tehnologijama u razvoju i pozivajući se na Konferenciju o borbi protiv dečje pornografije na Internetu, održanoj u Beču 1999. godine, a posebno na njen zaključak kojim poziva na univerzalnu inkriminaciju proizvodnje, distribucije, izvoza, prenosa, uvoza, namernog posedovanja i reklamiranja dečje pornografije, i naglašavajući značaj tešnje saradnje i partnerstva između vlada i Internet industrije,

Verujući da će ukidanje prodaje dece, dečje prostitucije i dečje pornografije biti lakše ako se usvoji holistički pristup, uz naglašavanje faktora koji tome doprinose, uključujući nedovoljnu razvijenost, siromaštvo, privredne disparitete, nejednaku društveno-ekonomsku strukturu, nefunkcionalne porodice, nedostatak obrazovanja, migraciju iz sela u grad, diskriminaciju među polovima, neodgovorno seksualno ponašanje odraslih, štetne tradicionalne običaje, oružane sukobe i promet decom,

Verujući isto tako da su potrebni napori na jačanju svesti javnosti kako bi se smanjila potražnja među potrošačima za prodajom dece, dečjom prostitucijom i dečjom pornografijom i dalje verujući u značaj jačanja globalnog partnerstva među svim činionicima i boljeg sprovođenja zakona na nacionalnom nivou,

Konstatujući odredbe međunarodnih pravnih dokumenata relevantnih za zaštitu dece, uključujući Hašku konvenciju o zaštiti dece i saradnji u vezi sa međunarodnim usvojenjem, Hašku konvenciju o građanskim aspektima međunarodne otmice deteta, Hašku konvenciju o jurisdikciji, primenjivom pravu, priznavanju, sprovođenju i saradnji u pogledu roditeljske odgovornosti i mera za zaštitu dece i Konvenciju Međunarodne organizacije rada br. 182 o zabrani i hitnoj akciji za suzbijanje najtežih oblika dečjeg rada,

Ohrabrene ogromnom podrškom Konvenciji o pravima deteta kojom se pokazuje široko opredeljenje koje postoji za unapređenje i zaštitu prava deteta,

Prihvatajući značaj sprovođenja odredaba Programa akcije za sprečavanje prodaje dece, dečje prostitucije i dečje pornografije i Deklaracije i Agende za akciju usvojenih na Svetskom kongresu protiv komercijalne seksualne eksploatacije dece, u Stokholmu od 27-31. avgusta 1996. godine, i drugih relevantnih odluka i preporuka odgovarajućih međunarodnih tela,

Posvećujući dužnu pažnju značaju tradicija i kulturnih vrednosti svakog naroda za zaštitu i skladan razvoj deteta,

Saglasile su se o sledećem:

Član 1

1. Države ugovornice će zabraniti prodaju dece, dečju prostituciju i dečju pornografiju, kao što je predviđeno ovim Protokolom.

Član 2

U smislu ovog Protokola:

- (a) prodaja dece znači bilo koju radnju ili transakciju kojim bilo koje lice ili grupa lica prebacuje neko dete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;
- (b) dečja prostitucija znači korišćenje deteta u seksualnim aktivnostima za novčanu ili bilo koju drugu naknadu;
- (c) dečja pornografija znači bilo kakvo predstavljanje, bilo kojim sredstvom, nekog deteta uključenog u stvarne ili simulirane eksplicitne seksualne aktivnosti ili bilo kakav prikaz delova tela nekog deteta koji mogu da izazovu seksualno uzbuđenje.

Član 3

1. Svaka država ugovornica će obezbediti da, kao minimum, sledeće radnje i delatnosti budu u punoj meri obuhvaćeni njenim krivičnim ili kaznenim zakonom, bez obzira da li su takva dela izvršena u zemlji ili transnacionalno, odnosno na individualnoj ili organizovanoj osnovi:

- (a) u kontekstu prodaje dece kao što je definisano u članu 2:
 - (I) nudenje, isporuka ili prihvatanje, bilo kojim sredstvima, nekog deteta u svrhu:
 - a. seksualne eksploatacije deteta;
 - b. prebacivanja organa deteta radi ostvarivanja profita;
 - c. angažovanja deteta u okviru prinudnog rada;
 - (II) neodgovarajuće navođenje, u svojstvu posrednika, na pristanak da se usvoji neko dete, kršenjem važećih međunarodnopravnih instrumenata o usvajanju;
- (b) nudenje, dobijanje, nabavljanje ili obezbeđivanje nekog deteta za potrebe dečje prostitucije, kao što je definisano u članu 2;
- (c) proizvodnja, distribucija, širenje, uvoz, izvoz, nudenje, prodaja ili posedovanje, u gornje svrhe, dečje pornografije kao što je definisano u članu 2.

2. Zavisno od odredaba nacionalnog zakona države ugovornice, isto će važiti i za pokušaj da se počine navedena dela i za saučestvovanje ili učešće u bilo kom od navedenih dela.

3. Svaka država ugovornica će inkriminisati takve nezakonite radnje odgovarajućim kaznama koje uzimaju u obzir njihovu tešku prirodu.

4. Zavisno od odredaba svog nacionalnog zakona, svaka država ugovornica preduzima mere, tamo gde je to odgovarajuće, da utvrdi odgovornost pravnih lica za nezakonite radnje utvrđene u stavu 1 ovog člana. Zavisno od pravnih principa države ugovornice, takva odgovornost pravnih lica može biti krivična, građanska ili upravna.

5. Države ugovornice preduzimaju sve odgovarajuće pravne i upravne mere kako bi obezbedile da sva lica uključena u usvajanje nekog deteta postupe u skladu sa važećim međunarodnim pravnim dokumentima.

Član 4

1. Svaka država ugovornica preduzeće mere koje mogu biti potrebne kako bi se utvrdila njena nadležnost nad nezakonitim radnjama pomenutim u članu 3, stav 1, kada se nezakonite radnje čine na njenoj teritoriji, brodu ili u avionu registrovanom u toj državi.

2. Svaka država ugovornica može da preduzima mere koje mogu biti potrebne kako bi se utvrdila njena nadležnost nad nezakonitim radnjama pomenutim u članu 3, stav 1, u sledećim slučajevima:

(a) kada je navodni prekršilac državljanin te države ili lice koje ima boravište na njenoj teritoriji;

(b) kada je žrtva državljanin te države.

3. Svaka država ugovornica takođe preduzima mere koje mogu biti potrebne kako bi se utvrdila nadležnost nad gorepomenutim nezakonitim radnjama kada je navodni prekršilac prisutan na njenoj teritoriji i ona ga/je ne izruči nekoj drugoj državi ugovornici, na osnovu toga što je nezakonitu radnju počinio jedan od njenih državljana.

4. Ovaj Protokol ne isključuje krivičnu nadležnost koja se ostvaruje u skladu sa domaćim zakonom.

Član 5

1. Smatraće se da su nezakonite radnje iz čl. 3 stav 1, podložne ekstradiciji po svim ugovorima o ekstradiciji koji postoje između država ugovornica i biće uključene kao nezakonite radnje koje podležu ekstradiciji naknadno zaključenim između njih, u skladu sa uslovima u tim ugovorima.

2. Ako neka država ugovornica koja uslovljava izručenje postojanjem ugovora dobije zahtev za izručenje od neke druge države ugovornice sa kojom nema ugovor o izručenju, ona može smatrati ovaj Protokol pravnim osnovom za izručenje u pogledu takvih nezakonitih radnji. Izručenje podleže uslovima predviđenim zakonom zamoljene države.

3. Države ugovornice koje izručenje ne uslovljavaju postojanjem ugovora priznaće takve nezakonite radnje za dela koja povlače izručenje između sebe, zavisno od uslova predviđenih zakonom zamoljene države.

4. Ove nezakonite radnje smatraće se, u smislu izručenja između država ugovornica, kao da su počinjene ne samo na mestu gde su se dogodile nego i na teritorijama država od kojih se tražilo da utvrde svoju nadležnost u skladu sa članom 4.

5. Ako se zahtev za izručenje uputi u pogledu nezakonitih radnji opisanih u članu 3, stav 1, i zamoljena država ugovornica ne izruči ili odbija da izruči prekršioca na osnovu njegovog državljanstva, ta država će preduzeti odgovarajuće mere da podnese slučaj svojim nadležnim organima u svrhu sudskog gonjenja.

Član 6

1. Države ugovornice pružaju jedna drugoj najveću meru pomoći u vezi sa istražnim radnjama ili krivičnim postupkom odnosno postupkom za izručenje u vezi sa nezakonitim radnjama navedenim u članu 3, stav 1 uključujući pomoć oko pribavljanja dokaza koji su im na raspolaganju, a neophodni su za postupak.

2. Države ugovornice izvršavaju svoje obaveze po stavu 1 ovog člana u skladu sa bilo kojim ugovorima ili drugim

dogovorima o međusobnoj pravnoj pomoći koji mogu da postoje između njih. U odsustvu takvih ugovora ili dogovora, države ugovornice će jedna drugoj pružiti pomoć u skladu sa svojim unutrašnjim pravom.

Član 7.

Države ugovornice će, zavisno od odredaba njihovog nacionalnog prava:

- (a) preduzimati mere da obezbede zaplenu i konfiskaciju, već prema pogodnosti, sledećeg:
 - (I) robe, kao što su materijali, sredstva i druge instrumentalije koje se koriste da bi se počinile ili omogućile nezakonite radnje u okviru ovog Protokola;
 - (II) sredstava ostvarenih u ovim nezakonitim radnjama;
- (b) delovati po zahtevima neke druge države ugovornice za zaplenu ili konfiskaciju roba ili sredstava pomenutih u podstavu (a) (I) i (II);
- (c) preduzimati mere koje imaju za cilj zatvaranje, privremeno ili trajno, prostorija korišćenih da bi se počinile takve nezakonite radnje.

Član 8

1. Države ugovornice će usvojiti odgovarajuće mere za zaštitu prava i interesa dece žrtava radnji zabranjenih ovim Protokolom u svim fazama krivičnog pravosudnog procesa, naročito:

- (a) priznavanjem ugroženosti dece žrtava i prilagodavanjem postupaka da bi se priznale njihove posebne potrebe, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka;
- (b) obaveštavanjem dece žrtava o njihovim pravima, njihovoj ulozi i obimu, vremenskom rasporedu i napredovanju postupka i razmatranju njihovih slučajeva;
- (c) dopuštanjem da se u postupku u kom su ugroženi njihovi lični interesi prezentiraju i razmotre gledišta, potrebe i preokupacije dece žrtava, na način koji je u skladu sa pravilima nacionalnog procesnog prava;

- (d) obezbeđivanjem odgovarajućih službi podrške deci žrtvama tokom čitavog pravnog procesa;
- (e) zaštitom, kada je to odgovarajuće, privatnosti i identiteta dece žrtava i preduzimanjem mera u skladu sa nacionalnim pravom, kako bi se izbeglo nepodesno širenje informacija koje bi mogle dovesti do identifikovanja dece žrtava;
- (f) obezbeđivanjem, u odgovarajućim slučajevima, bezbednosti dece žrtava, kao i bezbednosti njihovih porodica i svedoka koji svedoče u njihovo ime, od zastrašivanja i odmazde;
- (g) Izbegavanjem nepotrebnog odlaganja razmatranja slučajeva i izvršavanja naloga ili uredbi o davanju obeštećenja deci žrtvama.

2. Države ugovornice će obezbediti da neizvesnost u pogledu stvarne starosne dobi žrtve ne spreči pokretanje krivičnog postupka, uključujući istražne radnje usmerene na utvrđivanje starosne dobi žrtve.

3. Države ugovornice će obezbediti da u postupanju od strane sistema krivičnog pravosuđa, sa decom žrtvama nezakonitih radnji opisanih u ovom Protokolu, najbolji interes deteta bude prioritet.

4. Države ugovornice preduzeće mere kako bi obezbedile odgovarajuću obuku, posebno pravnu i psihološku, za lica koja rade sa žrtvama nezakonitih radnji zabranjenih prema ovom Protokolu.

5. Države ugovornice će, u odgovarajućim slučajevima, usvojiti mere kako bi zaštitile bezbednost i integritet lica i/ili organizacija uključenih u sprečavanje i/ili zaštitu i rehabilitaciju žrtava takvih nezakonitih radnji.

6. Ništa u ovom članu neće se tumačiti tako da izazove predrasude ili da bude nesaglasno sa pravima optuženog na pravično i nepristrasno suđenje.

Član 9

1. Države ugovornice usvojiće ili jačati, sprovesti i širiti zakone, upravne mere, socijalnu politiku i programe kako bi sprečile nezakonite radnje na koje se ovaj Protokol odnosi.

Posebna pažnja poklanjaće se zaštiti dece koja su posebno osetljiva na takvu praksu.

2. Države ugovornice jačaće svest u široj javnosti, uključujući i decu, kroz informisanje pomoću odgovarajućih sredstava, obrazovanje i obuku, o preventivnim merama i štetnim efektima nezakonitih radnji na koje se ovaj Protokol odnosi. Pri ispunjavanju svojih obaveza shodno ovom članu, države ugovornice ohrabriće učešće zajednice i, posebno, dece i dece žrtava, u takvim programima informisanja i obrazovanja i obuke, i na nacionalnom nivou.

3. Države ugovornice preduzimaće sve izvodljive mere u cilju obezbeđivanja svake odgovarajuće pomoći žrtvama takvih nezakonitih radnji, uključujući njihovu punu socijalnu reintegraciju i njihov kompletan fizički i psihički oporavak.

4. Države ugovornice obezbediće da sva deca žrtve nezakonitih radnji opisanih u ovom Protokolu imaju pristup odgovarajućim postupcima kako bi bez diskriminacije tražila obeštećenje od pravno odgovornih subjekata.

5. Države ugovornice preduzeće odgovarajuće mere koje imaju za cilj da efikasno zabrane proizvodnju i rasturanje materijala u kojima se reklamiraju nezakonite radnje opisane u ovom Protokolu.

Član 10

1. Države ugovornice preduzeće sve potrebne korake da ojačaju međunarodnu saradnju multilateralnim, regionalnim i bilateralnim dogovorima za sprečavanje, otkrivanje, istragu, gonjenje i kažnjavanje lica odgovornih za dela koja uključuju prodaju dece, dečju prostituciju, dečju pornografiju i turizam radi seksa sa decom. Države ugovornice će isto tako unaprediti međunarodnu saradnju i koordinaciju između svojih državnih organa, nacionalnih i međunarodnih nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija.

2. Države ugovornice će unaprediti međunarodnu saradnju kako bi pomogle deci žrtvama u njihovom fizičkom i psihološkom oporavku, socijalnoj reintegraciji i povratku u domovinu.

3. Države ugovornice će unaprediti i jačati međunarodnu saradnju kako bi se pozabavile ključnim uzrocima, kao što su

siromaštvo i nerazvijenost, koji doprinose podložnosti dece na prodaju, dečju prostituciju, dečiju pornografiju i turizam radi seksa sa decom.

4. Države ugovornice koje su u položaju da to urade obezbeđuju finansijsku, tehničku ili drugu pomoć kroz postojeće multilateralne, regionalne, bilateralne ili druge programe.

Član 11

Ništa u ovom Protokolu neće uticati na bilo koje odredbe koje su delotvornije za ostvarivanje prava deteta, a koje mogu biti sadržane u:

- (a) zakonu neke države ugovornice,
- (b) međunarodnom pravu koje je na snazi u odnosu na tu državu.

Član 12

1. Svaka država ugovornica će, u roku od dve godine od stupanja na snagu ovog Protokola u odnosu na tu državu ugovornicu, podneti izveštaj Komitetu za prava deteta sa sveobuhvatnim informacijama o merama koje je preduzela na sprovođenju odredaba Protokola.

2. Nakon podnošenja sveobuhvatnog izveštaja svaka država ugovornica uključice u izveštaje koje podnosi Komitetu za prava deteta, u skladu sa članom 44 Konvencije, sve dodatne informacije u pogledu sprovođenja ovog Protokola. Ostale države ugovornice Protokola podnosiće izveštaj svakih pet godina.

3. Komitet za prava deteta može da traži od država ugovornica dodatne informacije relevantne za sprovođenje ovog Protokola.

Član 13

1. Ovaj Protokol otvoren je za potpisivanje bilo kojoj državi koja je strana ugovornica Konvencije ili koja ju je potpisala.

2. Ovaj Protokol podleže ratifikaciji i otvoren je za pristupanje bilo kojoj državi koja je strana ugovornica

Konvencije ili koja ju je potpisala. Instrumenti ratifikacije ili pristupanja deponuju se kod generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

Član 14

1. Ovaj Protokol stupa na snagu tri meseca nakon deponovanja desetog instrumenta ratifikacije ili pristupanja.
2. Za svaku državu koja ratifikuje ovaj Protokol ili mu pristupi nakon njegovog stupanja na snagu, Protokol će stupiti na snagu mesec dana od datuma deponovanja njenog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

Član 15

1. Bilo koja država ugovornica može otkazati ovaj Protokol u bilo kom trenutku slanjem pismenog obaveštenja generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, koji će nakon toga obavestiti druge države ugovornice Konvencije i sve države koje su Konvenciju potpisale. Otkaz će stupiti na snagu godinu dana od datuma kada generalni sekretar Ujedinjenih nacija primi obaveštenje.
2. Ovakav otkaz neće imati efekat oslobađanja države ugovornice njenih obaveza po ovom Protokolu u odnosu na bilo koju nezakonitu radnju koja se dogodi pre datuma stupanja na snagu toga otkaza. Takav otkaz, isto tako, ni na koji način neće prejudicirati razmatranje bilo kog pitanja koje je u toku, a koje Komitet za prava deteta već bude razmatrao pre datuma stupanja na snagu ovog otkaza.

Član 16

1. Bilo koja država ugovornica može da predloži izmenu i dopunu i da je dostavi generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Nakon toga generalni sekretar UN šalje predloženu izmenu državama ugovornicama, sa molbom da navedu da li su za konferenciju država ugovornica u svrhu razmatranja i glasanja o predlozima. U slučaju da je, u roku četiri meseca od datuma takvog obaveštenja, najmanje jedna trećina država ugovornica za takvu konferenciju, generalni sekretar UN sazvaće konferenciju pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija. Svaka izmena i dopuna koju usvoji većina prisutnih država ugovornica koje glasaju na konferenciji biće podneta Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija na odobrenje.

2. Izmena i dopuna usvojena u skladu sa stavom 1 ovog člana stupiće na snagu kada je odobri Generalna skupština i države ugovornice usvoje dvotrećinskom većinom.

3. Kada izmena i dopuna stupi na snagu, ona će biti obavezujuća za države ugovornice koje je budu prihvatile, dok će ostale države ugovornice još uvek obavezivati odredbe ovog Protokola i sve ranije izmene i dopune koje su one prihvatile.

Član 17

1. Ovaj Protokol čiji su tekstovi na arapskom, kineskom, engleskom, francuskom, ruskom i španskom jednako verodostojni, biće deponovan u Arhivi Ujedinjenih nacija.

2. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija proslediće overene kopije ovog Protokola svim državama ugovornicama Konvencije i svim državama koje su Konvenciju potpisale.

Prilog II

Mere zaštite u mojoj državi

Skoro sve, pa i naša država, preduzele su neke domaće mere za zaštitu dece od eksploatacije i uspostavljaju regionalnu i međunarodnu saradnju u ovoj oblasti. Nekad su to mere kojima se obuhvataju svi oblici eksploatacije, a nekad se one odnose samo na određen oblik, kao na primer dečji rad. U poslednje vreme se, zbog posebnosti i rastuće opasnosti od trgovine ljudskim bićima, usvajaju planovi i sprovode mere koje se odnose na sve oblike eksploatacije koji se odvijaju u trgovini. To je vrlo važno, ali je značajno da se ne zaboravi na sve oblike eksploatacije, od kojih neki, zbog odsustva elementa trgovine, mogu da se zanemare, a deca žrtve ostanu nevidljiva.

Koje mere za zaštitu dece od svih oblika eksploatacije je preduzela vaša država i da li su one takve da se obezbedi da ni jedno dete ne bude izostavljeno?

Možete se opredeliti za jedan poseban oblik ili eksploataciju uopšte, te odgovorom na pitanja napraviti jedan ili više podsetnika.

1) Primena relevantnog međunarodnog prava

- Kakav je status međunarodnih ugovora u domaćem pravnom sistemu (neposredno važenje ili princip inkorporacije)?
- Da li je neki međunarodni ugovor neposredno primenjen u sudskoj praksi, a u vezi sa pitanjem eksploatacije dece? Sačinite listu!

2) Zabrana svih oblika eksploatacije u Ustavu vaše države

- Navedite posebne odredbe Ustava koje priznaju pravo na zaštitu od eksploatacije

- Druge relevantne odredbe Ustava

3) Zakoni koji sadrže odredbe o zabrani eksploatacije

- Napravite listu zakona i podzakonskih akata koje se neposredno odnose na eksploataciju i popis relevantnih odredaba opštijih zakona

- Da li su svi oblici eksploatacije kvalifikovani kao krivična dela?
- Kakve kaznene mere su predviđene Zakonom za izvršioce krivičnih dela u vezi sa eksploatacijom dece?

4) Posebne zakonske odredbe o eksploataciji koje se odnose na decu

- Napravite listu zakona i podzakonskih akata i popis relevantnih odredaba opštijih zakona

5) Koordinacija na nivou državnih organa

- Kakva tela na nivou države (Vlade, Parlamenta) postoje radi koordinacije aktivnosti raznih resora?

- Da li su rezultati njihovog rada merljivi?

6) Budžetska izdvajanja za zaštitu dece od svih oblika eksploatacije

- Da li država može da saopšti koliki deo budžeta izdvaja za zaštitu dece od eksploatacije?

7) Aktivnost nezavisnih tela (zaštitnik prava deteta, ombudsman...)

- Da li postoji zaštitnik za prava deteta?
- Kakva je aktivnost zaštitnika u ovoj oblasti?

8) Banka podataka i statistika o deci žrtvama i učiniocima

- Da li država ima posebnu banku podataka u ovoj oblasti?
- Upišite podatke po posebnim oblicima eksploatacije ili navedite odrednice za banku podataka.

9) Saradnja sa nevladinim i drugim organizacijama

- sastavite listu domaćih NVO koje se bave eksploatacijom dece

- koliki je doprinos države u njihovom budžetu za ovu oblast?

10) Međunarodna saradnja, uključujući regionalnu

- Napravite listu relevantnih bilateralnih i regionalnih sporazuma

- Napravite listu aktivnosti države u međunarodnoj saradnji

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364 . 65 - 053 . 2 (035)
341 . 231 . 14 - 053 . 2 (035)
342 . 726 - 053 . 2 (035)
343 . 85 : 343 . 62 (035)
364 . 63 / . 64 - 053 . 2
179 . 2

ВУЧКОВИЋ-Шаховић , Невена

Eksploatacija dece ; s posebnim osvrtom
na Fakultativni protokol uz Konvenciju o
pravima deteta o prodaji dece, dečjoj
prostituciji i dečjoj pornografiji : kratak
vodič / Nevena Vučković Šahović. - Beograd
: Centar za prava deteta, 2006 (Beograd :
Dedraplast) . - 51 str . : tabele ; 23 cm.
- (Dokumenti / [Centar za prava deteta])

Tiraž 4 . 200.

ISBN 86 - 83109 - 34 - 8

1. Вучковић-Шаховић, Невена : с посебним
освртом на Факултативни протокол уз
Конвенцију о правима детета о продаји деце,
дечјој проституцији и дечјој порнографији
а) Деца - Насиље - Превенција -
Приручници б) Деца - Међународна заштита -
Приручници с) Права детета - Приручници d)
Жртве насиља - Деца
COBISS.SR-ID 128092940